

Fariz Xəlilli, Şəhla Xəlilli. *Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili və kataloqların hazırlanması*//Əlyazma kitabı Azərbaycan-Türkiyə elmi mədəni əlaqələr kontekstində, 24 oktyabr 2023-cü il, s.74-79.
<https://doi.org/10.59849/mbcatr.2023.74>

Orcid: 0000-0001-9700-9957

Fariz Xəlilli

AMEA Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
farizkhalilli@gmail.com

Orcid: 0009-0008-6632-2500

Şəhla Xəlilli

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
böyük elmi işi
shehlaxelilli@gmail.com

DÜNYA YADDAŞI - ƏLYAZMA KOLLEKSİYALARININ VİRTUAL TƏQDİMATININ TƏŞKİLİ VƏ KATALOQLARIN HAZIRLANMASI

Xülasə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundan kənarında həm özəl kolleksiyalar, həm də dövlət müəssisələrinin fondlarında çoxlu sayda əlyazma nüsxələri saxlanılır. Bu nüsxələrin böyük bir hissəsi nəsil-dən-nəsilə keçmiş, bir hissəsi alqı-satqı predmeti olmuş, bir hissəsi bağışlanma yolu ilə həmin kolleksiyalara daxil olmuşdur.

"Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi belə bir pərakəndəliyi aradan qaldırmaq üçün təşəbbüslə çıxış etmiş, yeni startap layihəsi ortaya qoymağa çalışmışdır. Bu məqsədlə "Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, kataloqların hazırlanması" layihəsi Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin 2023-cü il kiçik qrant müsabiqəsinə təqdim olunmuş və maliyyələşdirilməsi üçün seçilmişdir.

"Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, kataloqların hazırlanması" layihəsinin həyata keçirilməsinə 2023-cü ilin iyul ayının 1-dən başlanılmış, araşdırma qrupu tərəfindən 10-a qədər kolleksiya sahibləri ilə görüşülmüşdür. Virtual təqdimatı təşkil etmək üçün "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi əlyazma.az domenini almış və internet səhifənin yaradılmasını həyata keçirmişdir.

Birinci mərhələdə dörd əlyazma kolleksiyasına daxil olan orijinal əlyazmaların pdf. məhsullarının virtual təqdimatını təşkil etmək, bu əlyazmaların yerləşdiyi kolleksiyaların təqdimatına və cəmiyyətə əlçatanlığına nail olmaqdır. Layihə elmi araşdırmalar aparan yerli və xarici alimlərin, fiziki və hüquqi şəxslərin dövrüydən kənarında qalan Azərbaycan əlyazma irsini öyrənməsinə imkan verəcək.

Məruzədə "Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, kataloqların hazırlanması" layihəsinin elmi əhəmiyyətindən və yeniliklərdən bəhs olunur.

Açar sözlər: əlyazma, yaddaş, miras, kolleksiya, kataloq

Fariz Khalilli, Shahla Khalilli

MEMORY OF THE WORLD - ORGANIZATION OF VIRTUAL PRESENTATION OF MANUSCRIPT COLLECTIONS AND PREPARATION OF CATALOGS

Abstract

In addition to the Muhammad Fizuli Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Azerbaijan, a large number of copies of manuscripts are stored both in private collections and in the funds of government institutions. Most of these specimens were passed down from generation to generation, some were the subject of purchase and sale, and some came into these collections through donations.

MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage took the initiative to fill this gap and tried to create a new start-up project. For this purpose, the project of the Agency for State Support of Non-Governmental Organizations of the Republic of Azerbaijan "Memory of the World - organization of virtual presentation of manuscript collections, preparation of catalogs" is being implemented. Submitted to the 2023 Small Grants Competition and selected for funding.

The implementation of the project "Memory of the World - organizing a virtual presentation of manuscript collections, preparing catalogs" started on July 1, 2023, the research team met up to 10 collection owners. To organize a virtual presentation, the MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage acquired the elyazma.az domain and created a website.

The first step is to organize a virtual presentation of pdf. files of the original manuscripts included in the four manuscript collections, in order to achieve presentation and public availability of the collections in which these manuscripts are located. The project will allow local and foreign scientists, individuals and legal entities conducting scientific research to study the manuscript heritage of Azerbaijan that is out of circulation.

The report talks about the scientific significance and innovation of the project "Memory of the World - organizing a virtual presentation of manuscript collections, preparing catalogs."

Key words: manuscript, memory, heritage, collection, catalogue.

Azərbaycanda sənədli irsin milli sərvət kimi toplanması və qorunması Azərbaycanın ilk respublikası olan Xalq Cümhuriyyəti dövründə həyata keçirilmişdir. 1919-cu ildən Parlamentin nəzdində fəaliyyət göstərən muzey Sovet dövründə Azərbaycan Dövlət Muzeyinə çevrilmişdir. Sənədli mənbələr, əlyazmalar və nadir kitablar orada toplanmış və tədricən yeni qurumlar yarandıqca sənədli irs onlara təhvil verilmişdir.

Sovet İttifaqının ilk illərində sənədli irsə münasibət birmənalı olmamışdır. Salman Mümtaz kimi ziyalılar əksəriyyəti türk, ərəb və fars dillərində olan əlyazmaları indiki Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fonduna cəlb etmişlər. Repressiya illərində minlərlə ziyalının həbs olunması və güllələnməsi qorxu yaratmış, insanlar ərəb və latın qrafikalı əsərləri ya yandırmış, ya torpağa basdırmış, ya da itib batmasına çalışmışdır. Stalinin ölümündən sonra Sovet İttifaqı rəhbərliyi güllələtdiyi bəzi ziyalılara bəraət vermiş, tədricən sənədli irsin toplanmasında nisbətən canlanma yaranmışdır.

Hal-hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına bağlı olan Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu və Mərkəzi Elmi Kitabxanada, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinə bağlı olan Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi və Azərbaycan Milli Kitabxanasında, Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsində, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Siyasi Sənədlər Arxivində, eləcə də digər dövlət qurum və şəxsi kolleksiyalarında çoxsaylı sənədli irs nümunələri saxlanılır və qorunur.

Sənədli irsin əldə olunması, fondlara cəlb edilməsi müstəqillik illərində daha mütəşəkkil hal almış, yerli və xarici kolleksiyalarda Azərbaycana aid sənədlər, əlyazmalar və nadir kitablar toplanılmışdır, nəticədə arxiv və kitabxanaların kolleksiyası zənginləşmişdir. Sənədli irsin əldə olunması məqsədilə dünyanın əksər müvafiq qurumları ilə birbaşa əlaqə yaradılmış, dövlət və şəxsi kolleksiyalarda olan nümunələrin surətləri Azərbaycana gətirilmişdir.

Azərbaycanda sənədli irsin rəqəmsallaşdırılması vəziyyəti. Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi respublika əhəmiyyətli 6 dövlət arxivini, Dövlət arxivinin 15 filialını, Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət arxivini, habelə 55 rayon və şəhər dövlət arxivlərini birləşdirir. Milli Arxiv İdarəsinin fondlarında Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsindən başlayaraq bu günümüzə qədər dəyərli sənədli irs - əhalinin vilayət və qəzalar üzrə siyahıya alınmaları, Qafqaz Ruhani İdarəsinin sənədləri, 1918-ci ildə Azərbaycanın müsəlman əhalisinə qarşı ermənilərin törətdiyi 31 mart soyqırımına dair Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədləri, tanınmış ictimai xadimlərin şəxsi arxivləri və s. nadir sənədlər toplanıb, qorunur. Milli Arxiv İdarəsində sənədlərin digitallaşdırılması davam etdirilir, Elektron Arxiv Sistemi qurulur.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana regionun ən böyük kitabxanalarından biridir. 1922-ci ildə yaradılıb. Hal-hazırda Milli Kitabxanada 27 şöbə, 46 bölmə fəaliyyət göstərir. Kitabxana fondunda 4569604 nüsxə çap məhsulu saxlanılır. "Kitabxana işi haqqında" və "Nəşriyyat işi haqqında" Azərbaycan

Respublikasının Qanunlarına əsasən Milli Kitabxana ölkə ərazisində dərc olunan nəşrlərdən pulsuz məcburi nüsxələr alır və onların əsasında milli mətbuatın arxiv fondunu yaradır. Bunun nəticəsi olaraq təkcə 2015-ci ildə kitabxanaya 20060 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. Kitabxananın Nadir kitablar fondu XIX əsr nəşrləri ilə zəngindir. 2003-cü ildən kitabxanada avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinə başlanmışdır. Sistemin proqram təminatı ABŞ-ın VTLs-kitabxanalar üçün xüsusi avtomatlaşdırılmış proqramlar işləyən təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilmişdir. Buraya elektron kataloqun tərtibi, elektron kitabxananın təşkili, oxucuların qeydiyyatı, kitab verilişi, kitab fondunun komplektləşdirilməsi, Milli bibliografiyanın yaradılması, bütün kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması modulları daxildir.

Mərkəzi Elmi Kitabxana 1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti tərəfindən Bibliografiya Bürosu adı ilə yaradılmışdır. 1972-ci ildə AMEA Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemində çevrilmişdir. Mərkəzi Elmi Kitabxana həmin ildən AMEA kitabxana şəbəkəsinə metodiki rəhbərlik edir. 2011-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana yeni binada fəaliyyətə başlayıb. Kitabxana fondlarında saxlanılan kitablar AMEA-nın əsas binasından yeni binaya köçürülüb. Mərkəzi Elmi Kitabxananın yeni Nizamnamə və Strukturu təsdiq olunub. Hazırda kitabxana 1 mln 330 mindən çox informasiya resursu, 14 oxu zalı, avtomatik qeydiyyat avadanlıqları, elektron kataloqlar, sistemləşdirmə avadanlıqları və istirahət guşələri ilə təmin olunub. Mərkəzi Elmi Kitabxana sənədli irsin digitalaşdırılması məqsədilə Milli Rəqəmsal Yaddaş layihəsini həyata keçirir (İmanova, 2018: 11).

Arxiv və kitabxanalar yeni texnologiyaları tətbiq edir, hamıya əlçatan olması üçün layihələr həyata keçirir. 2013-cü il aprelin 9-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı"nı təsdiq edib (president.az, 2013). Tədbirlər Planına uyğun olaraq "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalardan istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə "Əlyazmaların elektron kitabxanası" və internet portalının yaradılması"na başlanmışdır. Azərbaycan, türk, ərəb, fars, özbək və başqa dillərdə olan tibb, astronomiya, riyaziyyat və mineralogiya, fəlsəfə, tarix və coğrafiya, bədii ədəbiyyat və s. mövzulara aid nadir, qiymətli əlyazmaların rəqəmsallaşdırılması əlyazmalardan istifadəni asanlaşdırmaq, onların mühafizəsini təmin etmək, eyni zamanda Azərbaycan ədəbi və elmi-ictimai fikrinin bizə gəlib çatmış maddi nümunələri olan əlyazmaları gələcək nəsillərə çatdırmaqdır. Hazırda əlyazmaların elektron kitabxanasının yaradılması işi davam edir. Bugünə qədər çox sayda türk, ərəb, fars dilli əlyazma (bunlardan 873 nüsxə türk dilli əlyazma) Book Drive skanerində skan edilib. Skan edilmiş materiallar işlənib (yəni müvafiq ölçüyə salınıb), görüntüsü optimallaşdırılıb (müəyyən həcmə salınıb), pdf. formatına konvertə edilib, faylların həcmi optimallaşdırılıb, işlənmiş material elektron kitabxananın bazasına daxil edilib.

Əlyazmaların elektron kitabxanasından istifadəni təmin etmək məqsədilə elektron kitabxananın yaradılması işi ilə yanaşı, türk, ərəb, fars dilli əlyazmaların elektron kataloqunun formalaşması IRBIS-64 Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilir. Bu günə qədər 4427 nüsxə türk, fars, ərəb dilli əski çap və daşbasma kitabı və 980 nüsxə 1950-2022-ci illərdə nəşr olunmuş monoqrafiya, kataloq, bibliografik göstərici və tərcümə kitabları yeni standartlar əsasında işlənmiş, elektron kataloqun bazasına daxil edilmişdir (manuscript.az, 2023).

Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası sənədli irslə bağlı müvafiq hüquqi sənədləri uyğun təşkilatlar və onların bölmələri ilə mütəmadi paylaşır. Lakin həmin hüquqi sənədlər indiyə qədər Azərbaycan dilinə tərcümə olunmayıb. Mədəniyyət Nazirliyi müvafiq sənədləri Azərbaycan dilinə tərcümə və nəşr etməyi planlaşdırır. Sənədli irsin qorunması ilə bağlı milli səviyyədə qanun, qərar və tövsiyələr həyata keçirilir.

Sənədli irslə bağlı aidiyyəti məsələlər Azərbaycan Respublikasının "Mədəniyyət haqqında", "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması haqqında", "Kitabxana işi haqqında", "Muzeylər haqqında", "Elm haqqında", "Milli arxiv fondu haqqında", "Televiziya və radio yayımı haqqında" qanunları və digər normativ hüquqi sənədlər əsasında həyata keçirilir. Qanunvericilik bazası sənədli irsin və arxivlərin qorunmasına, ictimai çıxışa zəmanət verir. Milli yaddaş institutlarının idarəetmə, mandat, müstəqil və səlahiyyət strukturu ilə bağlı əsasnamələr mövcuddur. Kolleksiyalardakı sənədlər maneəsiz qorunur. Bütün milli yaddaş institutlarının sənədli irsin qorunduğu fondları və laboratoriyaları vardır.

Analoji və rəqəmsal sənədlərin qorunması ilə bağlı bütün layihələr milli yaddaş institutlarının illik plan işinə daxildir. Əlyazmalar İnstitutunda və Milli Arxiv İdarəsində mütəmadi olaraq sənədli irsin

potensial və qaçılmaz təhlükə altında olanları müəyyən edilir, laboratoriyalar yenilənir və bərpa ləvazimatları alınır.

YUNESKO-nun Dünya Yaddaşı proqramı və Azərbaycan. Dünya Yaddaşı proqramının məqsədi ayrıca xalqlar və ölkələr üçün deyil, bütün bəşəriyyət üçün vacib və əvəzolunmaz olan yazılı abidələri aşkar etmək və qorumaqdır. Proqramın reyestrinə ən unikal yazılı abidələr daxildir (www.unesco.org, 2023). Tibb tarixçisi Prof.Dr. Fərid Ələkbərli Dünya Yaddaşı proqramının nizamnamə və əsasnaməsinin hazırlanmasında Azərbaycan nümayəndəsi olaraq işçi qrupunun tərkibinə daxil olmuşdur. 2005-ci ildə onun səyi nəticəsində YUNESKO Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunan orta əsrə aid üç tibb əlyazmasını - Rüstəm Cürcaninin «Zəxireyi-Nizamşahi» («Nizamşahın azuqələri»), İbn Sinanın «Əl-Qanun fit-tibb» («Tibbi qanun»), Əbülqasım Zəhravinin cərrahiyyəyə dair «Əl-məqalə əs-səlasun» («Otuzuncu traktat») əsərlərinin əlyazmaları Dünya Yaddaşı proqramının reyestrinə daxil edilib. Bu qərarı təsdiqləyən sertifikat UNESCO-nun o zamankı baş direktoru Koşiuro Matsuura tərəfindən Əlyazmalar İnstitutuna təqdim edilib. 2017-ci ildə isə Məhəmməd Füzulinin anadilli "Divan"ı Dünya Yaddaşı proqramının reyestrinə daxil edilmişdir (science.gov.az, 2023).

Prof.Dr. Fərid Ələkbərlinin rəhbərlik etdiyi qrup Dünya Yaddaşı proqramının reyestrinə salınması üçün Azərbaycan müəlliflərindən Həsən ibn Rza Şirvaninin «Siracüt-tibb», Hacı Süleyman İrəvaninin «Fəvaidül-Hikmət», Yusif ibn İsmayıl Xoyinin «Cəmeyi-Bağdadi», Məhəmməd Yusif Şirvaninin «Tibbnamə» əsərlərini də təqdim etmişdir.

Sevindirici haldır ki, 2023-cü ildə Qarabağ xanının qızı Xurşidbanu Natəvanın (1832-1897) "Gül dəftəri" albomu Dünya Yaddaşı proqramının reyestrinə daxil edilmişdir. 227 səhifəlik albom 1886-cı ildə tərtib edilmişdir (www.unesco.org, 2023; science.gov.az, 2023).

Azərbaycan Milli Dünya yaddaşı komitəsini yaratmağı planlaşdırır. Bu məqsədlə Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası birgə işləyir.

Əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatı. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılmayan əlyazmaların kolleksiyalarının virtual təqdimatını təşkil etmək üçün "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi "Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, kataloqların hazırlanması" layihəsini hazırlamışdır. Layihə Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin 2023-cü il kiçik grant müsabiqəsinə təqdim olunmuş və maliyyələşdirilməsi üçün seçilmişdir (miras.az, 2023).

İlkin olaraq Şirvan-Şəki əlyazma kolleksiyası, "Lahıc" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu əlyazma kolleksiyası, "Basqal" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu əlyazma kolleksiyası, Ruslan Məmmədovun əlyazma kolleksiyası, Əhməd Cəfərzadənin əlyazma kolleksiyası, Ağsu rayonu Külüllü kəndi Bilal əfəndi məscidi əlyazma kolleksiyası və Kürdəmir rayonu Şahsevən kəndi Ağ günbəz əlyazma kolleksiyası layihəyə cəlb edilmiş, onların içərisindən əlli əlyazma seçilərək onlayn kataloq və elyazma.az internet səhifəsi üçün öyrənilmişdir. Virtual təqdimatı təşkil etmək üçün "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi elyazma.az domenini almış və internet səhifənin yaradılmasını həyata keçirmişdir (elyazma.az, 2023).

[Elyazma.az](http://elyazma.az) səhifəsi IMAGE MMC tərəfindən dizayn olunmuş və məlumat bazası üçün forma hazırlanmışdır. Mütəxəssislər öyrəndikləri əlyazmaları vaxtaşırı bazaya yerləşdirirlər. Əsas səhifədə qeyd olunmuşdur ki, əlyazmalardan istifadə etmək üçün əvvəlcə miraspresscenter@gmail.com məktub yazılın və məktuba istək forması əlavə olunsun. Bu ifadədən məqsəd oxucuların, əlyazma həvəskarlarının, dövlət qurumlarının əlyazmaların pdf. variantını əldə etmək üçün əlçatanlığı təmin etməkdir (elyazma.az, 2023).

Kolleksiyalar bölməsində elyazma.az səhifəsinə yerləşdirilən əlyazmaların aid olduğu kolleksiyalar haqqında məlumat yerləşdirilmişdir. Əhməd Cəfərzadə folklor alimi olmuş və yazıçı Əzizə Cəfərzadənin qardaşıdır. Mütəxəssislər Əhməd Cəfərzadənin kolleksiyası (kodu: ƏCK) ilə yazıçı Turan İbrahimovun əsasını qoyduğu Əzizə Cəfərzadə Ev Arxivində tanış olmuşlar. Layihə üçün seçilən əlyazmalar içərisində Şirvan bölgəsində üzü köçürülən və Əhməd Cəfərzadə tərəfindən toplanan kitablar və ayrı-ayrı vərəqlər vardır. "Müsəlman qadını" əlyazması Fərid Vəcdinin ərəb dilində əsərindən Mehmet Akif tərəfindən türk dilinə tərcümə edilmiş mətnin sadə qələmlə müasir vərəqdə yazılmış əlyazmadır. Kolleksiya məxsus maraqlı əsərlərdən biri isə Osmanlı şairi Əhməd əfəndi Quddusunin türk dilində "Külliyat"ı çap kitabıdır.

Şirvan-Şəki əlyazma kolleksiyası (kodu: SSK) Ağsu rayonu Gəgəli kəndində tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlillinin kitabxanasında saxlanılan əlyazmalardır. Bu əlyazma əsərləri Azərbaycanın Şirvan

və Şəki bölgələrində müxtəlif şəxslərdən toplanılmışdır. Şirvan-Şəki əlyazma kolleksiyası məxsus əlyazmalar əsasən türk, ərəb və fars dillərindədir. Əlyazmaların bir hissəsi Şirvan və Şəki bölgəsində yaşayan Məhəmməd Küngüti, Mahmud Küngüti, Seyid əl-İnam, Süleyman Qəmərli kimi yerli müəlliflər tərəfindən qələmə alınmışdır. Bəzi əlyazmalar isə Qütbəddin Razi, Bəhaəddin Məhəmməd bin Hüseyn Amili, Nəcməddin Əbülqasım Cəfər bin Həsən Said Hilli kimi orta əsr müəlliflərinin əsərləri olub, üzləri köçürülmüşdür.

Qəbələ rayonunun Duruca kəndində yaşayan ilahiyyatçı Ruslan Məmmədovun şəxsi kolleksiyası (kodu: RMK) da zəngindir. Bu kolleksiyadan layihəyə bir kitab cəlb edilmişdir. Kitabın içərisində Qarabağlı sufi Pir Məhəmmədin "Mənaqibnamə"si və xəlvətiliklə bağlı viridlər verilmişdir. 2020-ci ildə məqalənin müəllifləri "Mənaqibnamə" əsərini transfonoliterasiya edərək və sadələşdirərək nəşr etmişlər (Xəlilli və Xəlilli, 2020). Ruslan Məmmədov şəxsi əlyazma muzeyinin fəaliyyətə başlamasından sonra ona məxsus bütün əlyazmaların elektron kataloqunun yaradılmasına icazə verəcəyini bildirmişdir.

Heydər Əliyev Fondu tərəfindən "Lahic" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğunun ərazisində yerləşən "Bədəyün məscidi"ndə bərpa işləri həyata keçirilərkən yüzlərlə əlyazma və çap nüsxələri üzə çıxarılmışdır. Şəhla Xəlilli Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyinin dəstəyi ilə həmin əlyazma və çap nüsxələrini sistemləşdirmişdir (azertag.az, 2021). Layihəyə "Lahic" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu əlyazma kolleksiyasından (kodu: LQK) da bir neçə nüsxə cəlb edilmişdir. Ümumilikdə tədqiqat zamanı "Lahic" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğunda 702 inventar sayı altında on min vərəqdən çox əlyazma və kitab fondu işlənib.

Şəhla Xəlilli Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyinin dəstəyi ilə "Basqal" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğunda 158 inventar sayı altında üç min vərəqdən çox əlyazma və kitab fondunu işləmişdir (azertag.az, 2021). Qoruqların əlyazma fondu ekspedisiyanın hazırladığı səhra inventar kitabı əsasında öz inventar kitabını formalaşdırma biləcək, gələcək tədqiqatlar zamanı pasportlaşdırma və kataloqlaşdırma işləri aparılacaq, nəşrlər həyata keçiriləcək. Layihəyə "Basqal" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu əlyazma kolleksiyasından (kodu: BQK) da bir neçə nüsxə cəlb edilmişdir.

Fariz Xəlilli çöl işləri zamanı bir məscid və bir türbədən götürdüyü əlyazma və çap nüsxələrini kitabxanasına daxil etmişdir. Ağsu rayonu Külüllü kəndindən Bilal əfəndi məscidi əlyazma kolleksiyası (kodu: BMK) və Kürdəmir rayonu Şahsevən kəndi Ağ günbəz türbəsi əlyazma kolleksiyası (kodu: AGK) az sayda və daha çox vərəqlər şəklində əlyazmalarla layihəyə cəlb edilmişdir.

Kolleksiyaların kağız nümunələrinin təmizlənməsi, siyahıya alınması və inventarlaşdırılması işi başa çatdırıldıqdan sonra müəyyən olunub ki, tədqiq olunan kitabların əksəriyyəti mədrəsə və ya məktəb fəaliyyəti ilə bağlıdır. Kolleksiyalarda dini kitablardan əlavə dilə, ədəbiyyata, tibbə, coğrafiyaya, astronomiyaya dair əlyazma və çap kitabları da mövcuddur.

Kolleksiyalarda əlyazma, çap, daşbasma, Kazan çapı olan kitablara rast gəlinib. Bəzi əlyazma kitabları qızılı haşiyə ilə bəzənib, bəziləri isə adi boya ilə rənglənib. Əlyazma kitabları Avropa, rus və Şərqi qonşularına yazılıb. Yazılar sarı, yaşıl və mavi kağızlardadır. Bəzi kağızlar səliqəli, bəziləri isə kobud şəkildə düzəlib. Kitablarda əksəriyyətinin cildləri xarab olub, çürüyüb, bəzilərinin cildi isə ümumiyyətlə qalmayıb. Buna səbəb isə kitablarda saxlanılma şəraiti olub. Cildi olan əlyazma kitablarının bərpası vacibdir. Tədqiq olunan kitablarda çox sayda daşbasma üsulu ilə çap olunmuş böyük və orta boy kitablarda mövcuddur. Bundan başqa, Kazan çapı və müasir çap üsulunda böyük, orta və kiçik boyda kitablarda da var. Bəzi çap kitabları əlyazma kitabı kimi haşiyələnərək rənglənib. Bəzilərinə isə mövzuya aid maraqlı illüstrasiyalar çəkilib.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılmayan əlyazmaların kolleksiyalarının virtual təqdimatını təşkil etmək üçün "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyələşdirdiyi "Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, kataloqların hazırlanması" layihəsini davamlı həyata keçirməyi planlaşdırır. Bu məqsədlə əlyazma kolleksiyaları olan muzey, qoruq, ayrı-ayrı şəxslər müəyyən edilir, onların kolleksiyaları elyazma.az internet səhifəsində pasportlaşdırılır. Elyazma.az internet səhifəsinin məlumat bazası zənginləşdikcə dünya yaddaşımız daha da möhkəmlənəcək, alimlər üçün qaynaq rolunu oynayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. <https://manuscript.az/ek/index.php>, qoyulma tarixi: 10.10.2023
2. İmanova, L. (2018). "Mərkəzi Elmi Kitabxananın innovativ layihəsi". Azərbaycan, 20.03.2018, s.11.
3. Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı. <https://president.az/az/articles/view/7744>, 09.04.2013
4. Memory of the World. <https://www.unesco.org/en/memory-world>, 10.10.2023
5. UNESCO Memory of the World Register. <https://www.unesco.org/en/memory-world/register2023>, 10.10.2023
6. Əlyazmalar İnstitutuna "Gül dəftəri"nin UNESCO-nun Dünya Yaddaşı Beynəlxalq Reyestrinə daxil olması haqqında sertifikat təqdim edilib. <https://science.gov.az/az/news/open/25760>, 11.07.2023
7. "Dünya yaddaşı - əlyazma kolleksiyalarının virtual təqdimatının təşkili, katoloqlarının hazırlanması" layihəsi. <http://miras.az/index.php?sectionid=8&sect=1422>, 27.05.2023
8. <https://elyazma.az/page/esas-sehife>, 10.10.2023
9. Xəlilli, F. və Xəlilli, Ş. (2020). Qarabağlı Pir Məhəmmədin "Mənaqibnamə"si (araşdırma, sadələşdirmə və transfoneliterasiya). Bakı: Elm və təhsil.
10. Lahıç və Basqal qoruqlarında qədim əlyazmalar və çap nüsxələri aşkarlanıb. <https://azertag.az/xeber/1702813>, 02.02.2021
11. <https://mek.az/menu/e-kitabxana>, qoyulma tarixi: 10.10.2023
12. <http://ek.anl.az/search/query?theme=e-kataloq>, qoyulma tarixi 10.10.2023